

In beeld en onder de loep

In deze vaste rubriek zetten we een regio, project of soort uit de provincie Antwerpen in de kijker. Ook nieuwe initiatieven behoren hiertoe. Wens je als natuuronderzoeker, conservator (beheerder) of landschapsontwikkelaar je werkingsgebied, project of werkgroep onder de aandacht te brengen bij onze lezers, geef ons dan een seintje (ankona@provincieantwerpen.be).

Atlasproject lichenen en lichenicole fungi in provincie Antwerpen

Dries Van den Broeck (dries.vandenbroeck@plantentuinmeise.be) & Karl Hellemans

Wat vooraf ging

Voor de begrippen lichenen (of korstmossen) en lichenicole fungi wordt verwezen naar het natuurstudieartikel op blz 06.

auteur bekeken hebben. Zo kunnen ze een onderscheid maken tussen soorten die zeker in het gebied aanwezig zijn (1151 soorten) en soorten waarvan de aanwezigheid

worden. Een probleem hierbij is het Brabants district dat zich zowel over Vlaanderen als Wallonië uitstrekt. In 2000 waren dus maximaal 269 taxa van Vlaanderen (en het Waalse gedeelte van het Brabants district) gekend (23,37% van het totaal aantal geaccepteerde taxa uit het door de checklist bestreken gebied). De aanwezige soorten variëren hierbij, zoals meestal het geval is, eerder tussen uiterst tot vrij zeldzaam dan tussen vrij algemeen tot zeer algemeen (Tabel 1).

Legende

- Provincie
- Fytogeografische districten**
- District
 - Brabants District
 - Kempens District
 - Duin Subdistrict
 - Vlaams District
 - Maas District
 - Polder Subdistrict

Figuur 1: Vlaanderen is in 6 fyto geografische districten waarvan er 3 in de provincie Antwerpen liggen © INBO

Diederich & Sérusiaux publiceerden in 2000 een checklist van de lichenen en lichenicole fungi van België, Luxemburg en Noord-Frankrijk. Zij geven voor dit gebied een overzicht en verspreidingsgegevens van alle tot dan toe gevonden taxa per fyto geografisch district. Deze gegevens zijn zowel gebaseerd op betrouwbare publicaties en rapporten als op bronnen en ongepubliceerde gegevens waarbij ze van elke hierin genoemde soort één of meer collecties van de betreffende

onzeker is omdat hiervan bv. elk herbariummateriaal ontbreekt (252 soorten). Door deze manier van werken is dit een uiterst belangrijke publicatie.

Vlaanderen een soortenarme regio?

Vlaanderen komt uit deze checklist naar voor als een eerder soortenarme regio (Tabel 1). In totaal worden uit al de Vlaamse districten samen 309 soorten vermeld, waarvan er 40 als verdwenen beschouwd

In 2003 bleek het Vlaamse beeld geschetst door Diederich & Sérusiaux (2000) niet (meer) te kloppen met de eerste prospecties in het veld. Zo vonden Van den Broeck (2003a) en Van den Broeck et al. (2003b) in het Vlaams district op 10 kerkhoven en een gebied met voormalige kleiputten (Terhagen - Rumst) 53 soorten die niet in de checklist voor dit district waren opgegeven. En in het Vlaamse gedeelte van het Brabants district vonden Van den Broeck & Aptroot (2003) en Ertz (2003) samen in datzelfde jaar nog 44 soorten nieuw voor dit gedeelte van dit district. Uit deze vaststellingen groeide het idee voor een atlasproject van de lichenen in Vlaanderen. Het startsein voor dit project werd gegeven in september 2003 en beperkt zich momenteel tot de provincie Antwerpen.

Tabel 1. Verspreidingsgegevens (aantal soorten en %) van lichenen en lichenicole fungi in de vier fyto geografische districten die in Vlaanderen voorkomen. (Diederich & Sérusiaux 2000, voor de betekenis van de categorieën zie aldaar of op de website: www.lichenology.info).

District:	Maritiem		Vlaams		Kempens		Brabants	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Uiterst zeldzaam	42	31,1	55	35,7	42	24,56	60	33
Zeer zeldzaam	27	20	30	19,5	43	25,15	36	19,8
Zeldzaam	16	11,9	12	7,79	25	14,62	23	12,6
Vrij zeldzaam	11	8,15	20	13	24	14,04	29	15,9
Totaal zeldzame soorten	96	71,1	117	76	134	78,36	148	81,3
Vrij algemeen	4	2,96	5	3,25	10	5,85	10	5,49
Algemeen	13	9,63	13	8,44	16	9,36	12	6,59
Zeer algemeen	22	16,3	19	12,3	11	6,43	12	6,59
Totaal algemene soorten	39	28,9	37	24	37	21,64	34	18,7
Algemeen totaal	135	100	154	100	171	100	182	100

Figuur 2: Als vliegen op een... korstmoss afgaan © Dries Van den Broeck

Methoden en bestudeerd gebied

Het grondgebied van de provincie Antwerpen strekt zich uit over een oppervlakte van 2867 km². Fyto geografisch zijn er drie districten te onderscheiden in de provincie Antwerpen: het Maritiem of Polder Subdistrict, het Vlaams en het Kempens district (zie figuur 1). Het grondgebied omvat 223 IFBL-uurhokken. Honderdzevendertig van deze hokken liggen volledig binnen de provinciegrens en van de overige 86 hokken ligt een zeer klein tot zeer groot deel in één of

meer andere Belgische provincies (Vlaams-Brabant, Limburg en/of Oost-Vlaanderen) of in Nederland. De delen van die kilometerhokken die in een andere provincie of in Nederland liggen inventariseren we niet. Een volledig uurhok wordt meestal gedurende een dag geprospecteerd. Vooraf selecteren we op de stafkaart en via het internet (Google Earth, website Natuurpunt, ...) een aantal mogelijks interessante gebieden: kerken, kerkhoven, kapelletjes, parken, natuurgebieden (bossen, heide, ...). Ter plaatse kijken we ook rond en houden we

halt aan veelbelovende locaties, voornamelijk rijk begroeide bomen en populierenaanplantingen. Op elke locatie maken we ofwel een volledige lijst van alle soorten ofwel noteren we enkel die soorten die we niet eerder die dag aantreffen. Bij de determinatie in het veld gebruiken we chemicaliën (bleekwater, kaliumhydroxide en paraformaleendiamine). Meestal is dit niet noodzakelijk maar dient het enkel om de determinatie te bevestigen. Steeds wordt ook, indien mogelijk, materiaal verzameld van onzekere of nieuwe taxa. Dit materiaal wordt thuis nagekeken en bewaard in privéherbaria en in het herbarium van het Agentschap Plantentuin Meise. Alle waarnemingen voeren we in een Accesdatabse in. Pas sinds begin 2008 noteren we ook systematisch het voorkomen van lichenicole fungi.

Een volledig uurhok wordt als afgewerkt beschouwd als er minstens 70 lichenen en lichenicole fungi binnen dat hok aangetroffen werden. Dit betekent niet dat we de excursie afbreken als we aan dit getal aanbeland zijn. Deze berekening gebeurt nadien. Hokken die slechts gedeeltelijk binnen de provinciegrens gelegen zijn worden als afgewerkt beschouwd indien daar een evenredige hoeveelheid taxa werden gevonden volgens volgende berekeningswijze: 0,1- 25% van het hok binnen de provinciegrens: minstens 14 taxa; 25,1-50%: minstens 28 taxa; 50,1-75%: minstens 42 taxa en 75,1-99,9%: minstens 56 taxa. De naamgeving volgt de checklist, te vinden op het internet (www.lichenology.info).

Excursieverslagen worden gepubliceerd in het tijdschrift "Muscillanea" dat eens per jaar verschijnt, op de website www.vwbl.org en in de Nieuwsbrief Mossen en Lichenen - Planten - Paddenstoelen van Natuurpunt. Bijzondere vondsten (bv.

Figuur 3: Sleutelen en proberen (op zicht) op naam te brengen van de soort
© Dries Van den Broeck

Figuur 4: Met leden van de werkgroep VWBL (Vlaamse Werkgroep Bryologie en Lichenologie; <https://www.vwbl.org>) speuren naar lichenen aan kerk
© Daniel De Wit

nieuwe soorten voor Vlaanderen of België) worden gepubliceerd in *Dumortiera*, een digitaal tijdschrift van het Agentschap Plantentuin Meise (http://www.plantentuinmeise.be/PUBLIC/GENERAL/GENERALNL/publicationsplanten_dumortieranl.php).

Het totaal aantal in de provincie Antwerpen sinds 2003 aangetroffen taxa bedraagt nu 348 lichenen en 29 lichenicole fungi. In vergelijking met wat uit de checklist bekend was uit gans Vlaanderen zijn dat 68 soorten meer. Aangezien het

atlasproject nagenoeg afgerond is gaan er jaarlijks in het kader van het project nog maar een beperkt aantal excursies van de VWBL (Vlaamse Werkgroep Bryologie en Lichenologie) door. Maar voor mensen die geïnteresseerd zijn in mossen en/of lichenen worden ook andere excursies georganiseerd zowel door de VWBL alsook door Colybia, de planten-, mossen, lichenen- en zwammenwerkgroep die aanleunt bij Natuurpunt (afdeling Schijnvallei) en die wordt getrokken door Staf Brusselseers. Alle excursies van

de VWBL worden aangekondigd op de website www.vwbl.org. Op de website vind je naast verslagen van de excursies ook determinatiesleutels voor schors- en steenbewonende lichenen. Daarnaast organiseert ook Hans Vermeulen van Natuurpunt regelmatig cursussen over mossen en lichenen die zeker aan alle geïnteresseerden aan te bevelen zijn.

Op termijn is het de bedoeling om een verpreidingsatlas met actuele gegevens van de lichenen en lichenicole fungi van de provincie Antwerpen te maken.

Literatuur

- Diederich P. & Sérusiaux E., 2000: The Lichens and Lichenicolous Fungi of Belgium and Luxembourg. An Annotated Checklist. Luxembourg, Musée National d'Histoire Naturelle.
- Diederich P., Ertz D., Stapper N., Sérusiaux E., Van den Broeck D., van den Boom P. & Ries C., 2017: The lichens and lichenicolous fungi of Belgium, Luxembourg and northern France. - URL: www.lichenology.info.
- Ertz D., 2003: Contribution à l'étude de la flore lichénique du district brabançon belge. *Dumortiera* 81: 81-84.
- Van den Broeck D.; 2003a: Waar men gaat langs Vlaamse wegen komt zelfs een beginner veel lichenen tegen. Een onderzoek van 10 Vlaamse kerkhoven. *Muscillanea* 22: 11-19.
- Van den Broeck D., 2003b: Het kerkhof van Mechelen en de kleiputten van Terhagen, bekeken door een deskundige bril. *Muscillanea* 23: 32-41.
- Van den Broeck D. & Aptroot A., 2003: De korstmossen van Pepingen en omgeving (Vlaams-Brabant, België): een verkenning. *Muscillanea* 23: 6-17.